

Konu: **Kadim Diller ve Yazılar**
Yazı: **36**

Çuvaş Dili ve Frig Külahı

Doç. Dr. Haluk Berkmen

Bir önceki yazımda Amazonların Çuvaş dilini konuştuklarından söz ettim. M.Ö. 1500 ile 1000 yılları arasında Ege ve Akdeniz adaları ile kıyılarında şehir kurmuş olan Amazon kültürünün dili olan kadim Çuvaşçanın eski bir Altay dili olduğu ve Türkçeye çok yakın olduğu saptanmıştır. Karadeniz'in kuzeyinden batıya doğru göç eden tüm boyların dillerini Çuvaşça etkilemiştir. Özellikle Hunlar, Avarlar, diğer Macar boyları ve hatta günümüzde Alman dediğimiz Baltık boyları, Finliler ve Vikingler dahi bu dilin etkisinde kalmışlardır. Bulgarların eskiden konuştuğu dil de Çuvaşçadır.

Günümüzde Rusya federasyonu içinde iç işlerinde bağımsız **Çuvaşistan** bulunmaktadır (Resimde kırmızı bölge). Coğrafi bölge olarak Volga (Etil) deresinin doğu yakasında bulunuyor. Bugün konuşulan Çuvaşça, birçok Altayca sözcük içerdiği gibi Ön-Türkçe olarak adlandırılmış olan kadim Türkçeyi de yansıtır. Eski sözcüklerin ne olduklarını anlamak bakımından Çuvaşça önemli bir kaynaktır.

Herhangi bir dilin özünü incelemek istersek atasözlerini incelememiz gerekir. Zira atasözleri çok eski dönemlerden bu yana değişmeden aktarılmış olduklarından hem şekil hem de öz bakımından saftırlar. Atasözlerinde modern alıntı sözcükler yoktur. Atasözleri dünyaya bakışı ve değer yargılarını yansıttıklarından o dili kullanan insanların felsefesini de yansıtır. Çuvaşça Ata Sözlerine bir göz atmakta yarar vardır.

Amişne pih ta hirne il
(Anasına bak da kızını al)

Altay Türkçe'sinde AMA /anne/ demektir. Bugün dahi ANA sözü kullanılır. Batı dillerindeki /mama/ sözü ama sözünden türemiştir. /Annesine/ demek istersek /amasına/ dememiz gerekir. **Amişne** şekli de /anasına/ demektir. İkinci sözcükte /bak/, **pih** olmuştur. Burada B => P dönüşümü olmuştur. A sesi de /ı/ sesine dönüşmüştür. Kız sözünün hır oluşu Türkçedeki Z lerin Çuvaşçada R haline dönüşmelerinden dolayıdır. Türkçedeki birçok sözcükte görülen Z sesi Çuvaşçada R ye dönüşmüş olduğundan birine Z Türkçesi, diğerine R Türkçesi denir. Ayrıca, K sesi de H olmuştur. İçerik olarak kavram aynıdır. Bugün bile **Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al**, deriz. Bir diğer örnek:

Atıl hirne şitmesir, atta hıvsa şikles mar.
(Etil kıyısına gitmeden çizme çıkarılmaz)

Bugün dahi söylediğimiz **dereyi görmeden paçaları sıvama**, Atasözünden başkası değildir bu. Ancak çok önemli ipuçları içermektedir. Atıl, Etil deresi olup bugünkü Volga deresidir. Yani Çuvaşların öz yurdunun deresidir. Bir Hun olan Atilla'nın adı **Etili**/ demek olup, Hunların Çuvaş Türkü oldukları anlaşılmaktadır. Çuvaşçada HIR kız olduğu gibi HİR de kıyı olmaktadır. Acaba bu iki sözcük arasında içerik olarak bir ilişki var mıdır? Düşünmeye değer.

En son sözcük olan /-mar/ sözü Anadolu Z-Türkçesinde /-maz/ takısı olduğunu anlıyoruz. Çuvaş dilinde hem Ç için Ş sesinin tercih edildiği göz önüne alınırsa Şitmek => Çitmek => Gitmek olup Karadeniz halkının "gitmek" yerine "çitmek" dediğini biliyoruz.

İşte size dilimizde olmayan çok önemli bir Atasözü:

Vatti şuk, latti şuk.
(Yaşlı yok, düzen yok)

Eski Türk kültüründe yaşlılara ne derece önem verildiğinin göstergesidir bu. Vatti, sözünün /yaşlı, bilge/ demek olduğu kanısındayım. Vatti ile latti sözlerindeki ses uyumu, Türklerin ses uyumuna ve şiire olan eğilimlerini göstermektedir. Bizim /Sona kalan dona kalır/ atasözümüzde bu türden bir tekrar simetrisi bulunur. Çuvaşçada aynen bu anlamda bir Atasözü bulunmaktadır.

Varana kaysan varanalat
(Sona kalırsan yaralanırsın)

/Varana kaysan/ birlikte incelenmeleri gereken iki sözcüktür. Kaysan, aslında /kalırsan/ şeklidir. Varana kalsan = Varmaya (ulaşmaya) geri kalırsan = varamazsan sona kalırsan, şekilleri birbirlerine eşdeğerdirler. Macarcada **var** /kale/ demektir. Güvenli yer, surlarla çevrili kale, aynı zamanda varılan yer olduğundan Varmak = Barmak = Barınak ile kale eşdeğer tutulmuştur. Çuvaşçadan Almancaya geçmiş olması mümkün olan **ware** (eşya, nesne, maddi olarak var olan) sözünü İngilizcede **stoneware** (taş eşya), **earthware** (toprak eşya) ve **hardware** (alet edevat) şekillerinde buluyoruz. Hepsinde Türkçe kökenli /var olan/ kavramı bulunur. Keza İngilizce'de **was** ve **were** (to be, olmak fiilinin geçmiş zamanı) sözcükleri de /varlık/ kavramından tüerler.

Altay kökenli Amazonların giydikleri başlık türü halen Altaylı Türk kızları tarafından giyilmeye devam ediyor. Altta görülen soldaki resim "**Altın Elbiseli adam**" olarak bilinen Altaylı (Saka Türkü) yöneticinin başlığı ile Amazon başlığının benzerliği tesadüf değildir.

Altay başlığı

Amazon başlığı

Halen Altay genç kızlarının taktıkları başlığı sol alt tarafta görüyoruz. Aynı tür külah **Attis** heykelinde görülüyor. Attis bir Frigya tanrısı olup başlığa "**Frig külahı**" denir. Frigya'nın tüm batı ve güney Anadolu'yu kapsayan bir bölge olduğu biliniyor. Frig kültürü ile Amazon kültürü arasında yakın ilişkilerin bulunduğu ve benzer trans törenleri (**Bacchanalia** ve **Eleusis törenleri**) düzenledikleri kaydedilmiştir.

Altay başlığının göğse doğru uzanan iki ucu Amazon başlığında da bulunuyor. Bursa Arkeoloji müzesindeki Attis heykelinin başlığı Asya kökenine işaret ediyor. Aynı tür başlığın Fransa'nın güney bölgesine yerleşmiş olan kadim OK halkı tarafından da giyildiğini görmekteyiz. Bu başlık özgürlük simgesi olarak Fransız pullarına kadar girmiştir. 1789 yılında güney Fransa'dan (Marsilya'dan) gelenler Fransız ihtilâlını tetiklediklerinden, ihtilaldan sonra başlıklarının özgürlük simgesi olarak seçilmesine neden olmuşlardır. Nitekim Fransız milli marşının adı **Marseillaise** olup, "**Marsilyalı kadın**" demektir. Güney Fransa halkının Asya kökenli kadim OK halkı olduğundan söz ettim (Bkz. **22** sayılı **OK Halkları** başlıklı yazı). Amazon başlığının yuvarlak süsü ile Fransız başlığındaki yuvarlak simge arasındaki benzerlik tesadüf denilemeyecek kadar çarpıcıdır.

Altay

Attis

Fransanın özgürlük simgesi

